

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ЗАХИСТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті здійснено спробу комплексного дослідження поняття та сутності захисту у кримінальному провадженні. Встановлено зв'язок права на захист та права на доступ до правосуддя. Проведено порівняльний аналіз українського законодавства з 1917 по 2012 рр. Предметом дослідження стали Конституції УРСР 1919, 1929, 1937, 1978 рр. і України 1996 р., а також відповідні зміни в розглянутих конституціях у 1984, 1993 і 2001 рр. Також проаналізовано чіткість регламентації права на захист в історичній послідовності прийнятих кримінально-процесуальних кодексів УРСР та сучасної України 1922, 1927, 1960 і 2012 рр. Проаналізовано українське законодавство, що дало змогу встановити розвиток права на захист як за хронологією, так і за його суттю.

Ключові слова: захист, поняття захисту, сутність захисту, захисник, кримінальний процес.

Право особи на захист визнається та гарантується Конституцією України. Так, у ч. 1 ст. 55 вказано, що права і свободи людини та громадянина захищаються судом. Кожен має право на правову допомогу, а у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Особа є вільною у виборі захисника своїх прав (ст. 59 Основного Закону держави). Крім того, відповідно до ст. 63 Конституції України, підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист, а в ст. 129 однією із засад судочинства визнано забезпечення обвинуваченому права на захист. Разом із цим визнання на конституційному рівні права особи на захист та закріплення гарантій його функціонування у законодавстві України само по собі не вирішує всіх проблем практики, у зв'язку з чим допускаються його суттєві порушення. Прикладом може слугувати кількість звернень до Європейського суду з прав людини, де Україна "почесно" посідає вже перше місце.

Мета статті полягає у з'ясуванні поняття захисту та його суті у кримінальному провадженні. Для вирішення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: провести порівняльний аналіз нормативного та теоретичного визначення поняття "захист"; встановити правову природу, а з нею і сутність інституту захисту.

Як справедливо зазначав ще у 2005 р. В. В. Сташис, основним соціальним вектором у взаємовідносинах людини й держави повинна виступати ст. 3 Конституції України, а важливою складовою проблеми загальноправового статусу людини в державі є проблема забезпечення її прав у сфері кримінального судочинства, оскільки за своїм змістом вона здатна досить часто й суттєво обмежити конституційні права та

свободи людини [1, с. 9]. У зв'язку з цим, як наголошує А. М. Бірюкова, у Конституції України право на захист гарантується не лише через наявну систему судів, а й завдяки функціонуванню інституту адвокатури [2, с. 58].

У зв'язку з цим із метою визначення змістовної складової поняття "захист" вважаємо за доцільне дослідити наведені в енциклопедичних і тлумачних словниках, у працях учених радянської доби та сучасності його дефініції. Крім того пропонуємо з'ясувати сутність інституту захисту за хронологією прийняття національних законодавчих актів.

Так, Радянський енциклопедичний словник 1987 р. визначає "захист" як: судовий захист; сукупність процесуальних дій, спрямованих на спростування обвинувачення або пом'якшення відповідальності обвинуваченого (підсудного) [3, с. 455]. З наведеного випливає, що під поняттям "захист" укладачі енциклопедії визнавали спеціальний вид діяльності, без уточнення суб'єкта здійснення, якому були притаманні дві характерні риси. Перша – спростування обвинувачення, а друга – пом'якшення відповідальності. Про право на збирання доказів стороною захисту на той період розвитку кримінально-процесуального права за загальною доктриною ще не йшлося. Однак слід констатувати, що в інших словниках російської мови кінця 90-х рр. ХХ ст. "захист" уже розглядався як окремий вид діяльності – сторона у судовому процесі [4, с. 598].

Великий тлумачний словник сучасної української мови 2008 р. термін "захист" визначає за п'ятьма самостійними напрямками, однак, враховуючи предмет нашого дослідження, наведемо лише чотири з них: 1) оборона, охорона кого-, чого-небудь від небезпечних дій; 2) заступництво, підтрим-

ка; 3) відстоювання на суді інтересів звинувачення; 4) сторона, яка здійснює захист у суді [5, с. 194].

Наведений у словнику контекст поняття "захист" дає змогу виділити такі три його характерні риси, як: а) функція окремо взятого суб'єкта; б) конкретно визначений суб'єкт кримінально-процесуальних відносин; в) конкретно визначена позиція у справі. Однак і в цьому розумінні поняття "захист" не йде мова про таку його характерну складову, як право збирати та подавати докази, право на активність у процесі розслідування та судового розгляду, яка є притаманною змагальному кримінальному процесу.

У тлумачному словнику В. І. Даля (в редакції 1903–1909 рр.) під захистом розглянуто лише оборону, охорону та заступництво [6, с. 1667]. З наведеного випливає, що вчений-енциклопедист не співвідносив захист у тлумаченні російської мови тих часів з окремим видом "професійної діяльності", а ототожнював його лише із загальним різновидом діяльності з оборони, охорони та заступництва. Водночас Енциклопедичний словник В. А. Брокгауза та І. А. Ефрона дає достатньо розгорнуте розуміння поняття "захист": сукупність дій, які мають за мету спростувати фактичні і правові підстави висунутого проти особи звинувачення. У розумінні науки кримінального процесу тих часів захист поділявся на "матеріальний", що здійснювався безпосередньо обвинуваченим, судом і частково прокуратурою, та "формальний" – який надавався захисником і полягав у захисті підозрюваної особи шляхом застосування охоронних форм процесуального закону [7]. Існування такого теоретичного розподілу вчені пов'язують з тим, що захист "матеріальний" знаходить своє місце в кожному кримінальному провадженні як обов'язок не допустити притягнення до кримінальної відповідальності невинної особи. Водночас, захист "формальний" є притаманним не всім типам кримінального процесу. Сфера його застосування, як і умови та способи діяльності, змінювалися в процесі його історичного розвитку. Найменш сприятливим для "формального" захисту був слідчий тип кримінального процесу, який не знав самостійної діяльності сторін і зосереджувався на умовах пишмності й таємниці всієї процесуальної діяльності. Лише із запровадженням слідчо-обвинувального типу процесу "формальний" захист став обов'язковим елементом судового розгляду, заснованого на засадах уності, гласності та змагальності [7].

Свого часу відомий радянський учений П. С. Елькінд розглядав поняття "захист" у контексті права підозрюваного (обвинуваченого) на захист, що, у свою чергу, давало йому змогу виділяти також "матеріальну" й "формальну" складові цього права. Правом на захист у матеріальному сенсі визна-

валася сукупність процесуальних прав, які закон надає підозрюваному (обвинуваченому, підсудному) у кримінальному процесі для захисту ним своїх власних інтересів. Водночас під правом на захист у формальному сенсі визнавалося право підозрюваного (обвинуваченого, підсудного) на допомогу спеціально уповноваженого суб'єкта – захисника [8, с. 8]. Вказану правову доктрину разом із іншими вченими піддав суттєвій критиці А. Л. Ципкін у своїй докторській дисертації "Право на захист у радянському кримінальному процесі" (1955), обґрунтовуючи це тим, що розчленування єдиного поняття захисту на дві різні його складові не може принести за своїм змістом жодної користі й у такому розподілі немає жодного сенсу [9, с. 31]. Вказане твердження вченого є цілком слушним, оскільки існування поняття "захист" у матеріальному та формальному сенсі може надати підстави для зведення усього захисту до "формалізму", позбавити його соціально-правового змісту, протиставити форму суті. Втім, які б дефініції не використовували процесуалісти у своїх працях, застосовуючи вказаний розподіл на "особистий" і "професійний" або "матеріальний" та "формальний" захист [8, с. 8], тенденція до дуалізму поглядів продовжує зберігатися у працях більшості вчених.

Наступним науковим досягненням розробки інституту захисту необхідно вважати захист у 1994 р. докторської дисертації Т. В. Варфоломеевої на тему "Організаційні, процесуальні та криміналістичні проблеми захисту адвокатом прав підозрюваного, обвинуваченого, підсудного" [10], а також випуск у 2003 р. Т. В. Варфоломеевою та Є. В. Гончаренком науково-практичного коментаря до Закону України "Про адвокатуру" [11]. Так, учені на підставі системного аналізу законодавства вже визнавали захисника рівноправним суб'єктом збирання доказів, вказували на те, що будь-яке порушення прав підозрюваного, обвинуваченого, підсудного загалом призводить до порушення права на захист тощо. Крім того, необхідно зазначити, що й інші вчені підтримали вказаний напрям розвитку права на захист під кутом зору власного дисертаційного дослідження, зокрема О. Г. Яновська (1997 р.), А. Б. Романюк (2004 р.), Т. В. Омельченко (2004 р.), А. М. Титов (2005 р.), А. М. Бірюков (2006 р.), Т. В. Корчева (2006 р.), Р. А. Чайка (2008 р.), Є. І. Виборнова (2009 р.) та ін.

Аналізуючи законодавство в контексті його історичного становлення, стає очевидним, що першими Конституціями УРСР 1919 [12] та 1929 рр. [13] право особи на захист не визнавалося, оскільки конституції тих часів гарантували особі лише одне право та можливість його реалізації, а саме право обирати та бути обраним, про що передбачався навіть окремий розділ № 3 Конституції.

Лише Конституція УРСР 1937 р. у розділі № 4, що мав назву "Суд та прокуратура", у ст. 110 закріпила гарантію здійснення відкритого розгляду справ у судах, а також заборону випадків обмеження права особи на захист [14]. За наведеною конструкцією ст. 110 Конституції УРСР 1937 р., Основний Закон регламентував не право особи на захист, а вказував на неприпустимість його обмеження під час судового розгляду. Лише 20 квітня 1978 р. на позачерговій сесії Верховної Ради УРСР прийнято чергову українську конституцію – засновано новий етап розвитку інституту "захисту" шляхом закріплення у ст. 156 права обвинуваченого на захист [15]. Конституція України 1996 р. розширила зміст досліджуваного поняття та у ст. 59 передбачила право особи не лише на захист, а й на правову допомогу.

Розглянуті нами періоди розвитку конституціоналізму (1919–1937 рр., 1937–1978 рр., 1978–1996 рр.) та регламентація в них права особи на захист або його повна відсутність не могли не впливати на розвиток та зміни процесуального законодавства. У зв'язку з цим постає необхідність дослідження й галузевого законодавства. Так, із прийняттям у 1922 р. на території України першого КПК УРСР [16] інститут захисту (який був офіційно скасований у період функціонування Декретів про суд № 1 та № 2 у період з 1917–1922 рр.) почав відновлювати своє функціонування та отримав початкову законодавчу регламентацію, яка полягала у віднесенні захисника до сторони кримінального провадження згідно із ч. 6 ст. 23 (С. Є. – без уточнення назви сторони); в якості захисника допускалися члени колегії захисників, близькі родичі обвинуваченого, уповноважені представники державних установ і підприємств, спілок та інших професійних і громадських організацій, а також інші особи з особливого дозволу суду, в провадженні якого перебувала справа (ст. 57); передбачалися випадки обов'язкової участі захисника (ст. 59); захисник допускався до участі у справі з моменту віддання обвинуваченого до суду (ст. 247).

Цікавим є те, що в якості обвинувача мали право виступати члени прокуратури, потерпілий (у випадках, передбачених законом), уповноважені профспілок, інспектори праці, представники Робітничо-селянського державного контролю і технічної, продовольчої, санітарної та інших інспекцій у справах їх відання, члени колегії захисників, близькі родичі потерпілого або його законні представники [16]. Тобто, як випливає з наведеного, професійні адвокати тих часів могли бути як стороною захисту, так і стороною обвинувачення в іншій справі. Вказана обставина, на нашу думку, яскраво свідчить про ментальність радянського суспільства, особливості політичної

пропаганди та державної політики у сфері кримінального судочинства.

КПК УРСР 1927 р. не запровадив суттєвих змін у регламентації права особи на захист та переліку осіб, які мали право ним виступати. Так, у п. 5 ст. 24, вже за існуючою аналогією, захисника було віднесено до сторони кримінального процесу (С. Є. – без уточнення власної назви сторони). У якості захисника, згідно із ст. 51, мали право виступати дві групи осіб. До першої групи належали професійні адвокати, які на той час були членами колегії захисників. До другої – всі інші особи (наприклад, близькі родичі, законні представники; представники державних підприємств та установ; представники професійних та громадських організацій). Як і кодекс 1922 р., КПК УРСР 1927 р. передбачав чотири випадки обов'язкової участі захисника при розгляді окремих категорій справ (ст. 53) [17].

Також для КПК УРСР 1922 та 1927 рр. характерною була відсутність вказівки на те, яку функцію виконує захисник. Цю функцію не було чітко визначено й у ч. 1 ст. 44 КПК УРСР редакції 1960 р. [18], де лише зазначалося, що захисником підозрюваного (обвинуваченого й підсудного) може бути допущена особа, яка має свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. За згодою підсудного у якості захисника допускалися близькі родичі, опікуни або піклувальники особи. Однак у зв'язку з уточненням законодавцем статусу особи ("підсудний") вказана категорія осіб допускалася до участі у справі з моменту віддання обвинуваченого до суду.

Редакцію ст. 44 КПК УРСР було змінено в черговий раз Указом Верховної Ради УРСР від 16.04.1984 р. № 18, а згодом – і Законом України від 23.12.1993 р. № 3780-12. Законодавчі зміни більш чітко регламентували випадки допуску захисника до участі у справі, а також порядок такого допуску. Так, згідно зі змінами до ст. 44 КПК УРСР 1984 р., захисник допускався до участі у справі з моменту ознайомлення обвинуваченого з матеріалами кримінального провадження, тобто фактично після завершення попереднього (досудового) слідства. Однак у справах, де злочин вчинено неповнолітнім, захисник допускався вже з моменту оголошення обвинувачення, а у справах німих, глухих та осіб з явними ознаками психічного розладу – з моменту встановлення факту такого захворювання [19]. Редакція ст. 44 Закону 1993 р. № 3780-12 передбачала участь захисника у справі з моменту пред'явлення обвинувачення, затримання особи або з моменту застосування запобіжного заходу тримання під вартою. Близькі родичі обвинуваченого й підсудного, його опікуни або піклувальники допускалися до участі у справі у якості захисника з моменту ознайомлення обвинуваченого з матеріалами кримінального про-

вадження. Крім того, у вказаний період зазнали змін і назва та редакція ст. 21 вказаного Кодексу. Так, ст. 21 КПК УРСР в редакції 1984 р. мала назву "Забезпечення обвинуваченому права на захист", а в редакції 1993 р. – "Забезпечення підозрюваному, обвинуваченому та підсудному права на захист" [20]. Підстави обов'язкової участі захисника у кримінальній справі відповідно до змін 1984 та 1993 рр. теж були дещо видозмінені. Так, ст. 45 КПК УРСР 1984 р. передбачала вісім випадків обов'язкової участі захисника.

Зміни процесуального законодавства у 1993 р. гарантували особі реалізацію права на захист вже таким чином, що норми КПК регламентували не обов'язкові випадки участі захисника, а передбачали підстави, коли відмова від участі захисника не могла бути прийнятною. Тобто закон вказував, що участь захисника при провадженні дізнання, попереднього слідства і під час розгляду кримінальної справи в суді першої інстанції є обов'язковою, крім випадків відмови підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного від захисника у порядку, передбаченому ст. 46 КПК України [20].

Наступною підставою вдосконалення кримінального процесуального законодавства і, відповідно, права на захист стало прийняття Конституції України у 1996 р. Однак імплементація положень Основного Закону держави щодо права на захист у КПК України відбулася лише у 2001 р. (а саме зміни до ст. 44). Така імплементація зумовлена прийняттям Конституційним Судом України рішення від 16.11.2000 р. №13-рп/2000 у справі Г. І. Солдатова, в якому було офіційно розтлумачено положення ст. 59 Конституції України в контексті положень ст. 44 КПК України та ст. 268, 271 КУАП [21]. Підставою конституційного звернення Г. І. Солдатова стала неоднозначність застосування районним та обласним судом Донецької області положень ст. 44 КПК України, а також положення п. 4 постанови Пленуму ВСУ "Про застосування законодавства, яке забезпечує підозрюваному, обвинуваченому, підсудному праву на захист" від 07 липня 1995 р. № 10 [22], де було зазначено, що у якості захисників підозрюваних, обвинувачених і підсудних допускаються лише особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, видане згідно з вимогами ст. 2 Закону України "Про адвокатуру". Вирішуючи справу, КСУ виходив з логічного та системного тлумачення положень Конституції та законодавства України. Суд вказав, що положення ч. 1 ст. 59 Конституції України в аспекті конституційного звернення громадянина Солдатова Г. І. треба розуміти як конституційне право підозрюваного, обвинуваченого й підсудного при захисті від обвинувачення та особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, з метою отримання правової допомоги

вибирати захисником своїх прав особу, яка є фахівцем у галузі права й за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи [21].

На підставі вищевикладеного рішення КСУ законодавцем 29 червня 2001 р. було змінено редакцію ст. 44 КПК України. У новій редакції ч. 1 ст. 44 вже вказувалося, що захисником є особа, яка в порядку, встановленому законом, уповноважена здійснювати захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого та надавати їм необхідну юридичну допомогу при провадженні у кримінальній справі [23]. Частина 2 ст. 44 КПК України визначила перелік суб'єктів, які мали право допускатися у якості захисника. Такими було визнано осіб, які мали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні, та інших фахівців у галузі права, які за законом мали право на надання правової допомоги, особисто чи за дорученням юридичної особи. Характерним положенням нової редакції ст. 44 КПК України стало те, що захисник допускався до участі у кримінальному провадженні на будь-якій стадії кримінального процесу. Близькі родичі обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, його опікуни або піклувальники допускалися у якості захисників з моменту пред'явлення обвинуваченому для ознайомлення матеріалів досудового розслідування. Вказана законодавча новація була неоднозначно сприйнята вченими та практиками, одні вказували на її прогресивні риси, а інші стверджували, що від такого широкого тлумачення обов'язково буде страждати якість захисту. На нашу думку, за умови відсутності спеціального закону, який би визначав компетентність фахівця в галузі права, доказом цього могли б слугувати такі документи, наприклад, як диплом кандидата юридичних наук за профілем спеціальності 12.00.08, 12.00.09 та 12.00.10; свідоцтво про право на зайняття підприємницькою діяльністю, де б зазначався вказаний вид діяльності; заснування особою юридичної фірми з відповідною спеціалізацією. На наше глибоке переконання, наявність одного лише диплома про вищу юридичну освіту є явно недостатньою для підтвердження свого фаху та статусу фахівця у сфері кримінального судочинства.

Правозастосовна практика на вказану законодавчу новацію прореагувала майже негайно. Так, уже 24.10.2003 р. Пленум Верховного Суду України у постанові № 8 "Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві" зазначив, що при вирішенні питання про наявність у фахівців у галузі права повноважень на здійснення захисту в кримінальній справі належить також з'ясувати, яким саме законом їм надано

право брати участь у кримінальному судочинстві як захисникам; слід визнати правильною практику тих судів, які за відсутності спеціального закону не допускають таких фахівців до здійснення захисту в кримінальних справах. Крім того, судам необхідно мати на увазі, що згідно з ч. 4 ст. 44 КПК України у випадках, коли відповідно до вимог ст. 45 вказаного Кодексу участь захисника є обов'язковою, близькі родичі обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, його опікуни або піклувальники можуть брати участь у справі як захисники лише одночасно із захисником-адвокатом чи іншим фахівцем у галузі права [24].

Вказане тлумачення положень ст. 44 КПК України ВСУ є таким, що явно звучує право особи на захист відповідно до його тлумачення КСУ у Рішенні №13-рп/2000 від 16.11.2000 р., оскільки, на нашу думку, не залишає жодної альтернативи його реалізації, крім звернення до адвоката. Світова практика знає інші підстави для здійснення функції захисту, ніж отримання адвокатського свідчення, наприклад, ст. 17 КПК Республіки Молдова вказує на те, що забезпечення права на захист здійснюється як самим підозрюваним, обвинуваченим чи підсудним, так і обраним захисником або адвокатом. Перелік таких осіб наведено у ст. 67 КПК Республіки Молдова [25]. За КПК Російської Федерації у справах, що підсудні мировому судді, близькі родичі підозрюваного допускаються на тих самих умовах і з того моменту, що й адвокати (ст. 49) [26].

Наступні зміни у регламентації статусу захисника відбулися у 2012 р. Так, нормами ст. 45 чинного КПК України №4651-VI, прийнятого 13.04.2012 р., встановлено три основні вимоги до особи захисника: 1) ним може бути лише адвокат; 2) відомості про такого адвоката повинні бути внесені до Єдиного реєстру адвокатів України; 3) стосовно такого адвоката не повинні міститися відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю у Єдиному реєстрі адвокатів України [27].

Крім того, необхідно зазначити, що відповідно до ст. 6 ЄКПЛ право на захист є складовою права на справедливий суд. Мінімальний обсяг конкретних прав, який дає змогу обвинуваченому реалізувати "загальне" право на захист, визначений ч. 3 вказаної статті. У зв'язку з цим забезпечення права на захист у кримінальному процесуальному законодавстві України й у практиці процесуальної діяльності розглядається як засада судочинства (п. 13 ст. 7 КПК України 2012 р.), згідно з якою державні органи і службові особи зобов'язані не лише роз'яснити особі, щодо якої здійснюється обвинувачення, її права, а й ужити дієвих заходів до надання можливості ними скористатися для захисту від обвинувачення.

Згідно з ст. 20 КПК України 2012 р., забезпечення права на захист полягає у наданні підозрюваному, обвинуваченому, виправданому або засудженому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати й подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК України. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника [27].

Висновки. На підставі вищевикладеного доцільно таку характеристику права на захист як складові права особи на захист варто розглядати лише комплексно, з урахуванням як можливості самостійно захищати себе, так і користуватися професійною допомогою захисника своїх прав. Тому вважаємо недоцільним для розуміння суті інституту захисту проводити класифікацію права на захист за суб'єктом, за об'єктом, за кількістю стадій, на яких воно діє, за характером самих прав тощо. Крім того, на підставі проведеного системного та порівняльно-правового аналізу процесуального законодавства з 1917 р. і до 2012 р. вважаємо за доцільне констатувати, що розвиток права особи на захист слід класифікувати за двома самостійними напрямками. Першим напрямком є історичний аналіз розвитку права участі захисника з конкретної стадії або етапу кримінального провадження. Другий стосується переліку осіб, які мали право здійснювати захист особи. Отже, можна стверджувати, що найбільш суворі вимоги до професійних якостей захисника передбачені у КПК України 2012 р., а найменш суворі існували у період з 1917 по 1922 рр. У свою чергу, найбільше прав для реалізації своєї функції захист отримав з 2012 р., а найменше – у зворотному напрямку, враховуючи зміни у законодавчій регламентації у 2001, 1996, 1984, 1960, 1927, 1922 та 1917 рр.

Список використаної літератури

1. Сташис В. В. Актуальні проблеми забезпечення права обвинуваченого на кваліфікований захист / В. В. Сташис // Право обвинуваченого на кваліфікований захист та його забезпечення: матер. Міжнар. наук.-практ. семінару, 1–2 грудня 2005 р. м. Харків / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Харків; Київ: Гопак, 2006. – 240 с.
2. Бірюкова А. М. Теоретичні та практичні питання забезпечення адвокатом права обвинуваченого на захист / А. М. Бірюкова // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – № 3 (19). – С. 58–66.
3. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. – 4-е изд. –

- Москва : Сов. энциклопедия, 1987. – 1600 с.
4. Словарь русского языка : в 4 т. / АН СССР, Инт-т русск. яз. ; под ред. А. П. Евгеньевой. – 3-е изд., стереотип. – Москва : Русский язык, 1985–1988. – Т. 1. А–Й. – 1985. – 696 с.
  5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
  6. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. (репринтное издание 1909–1909 гг.) / под ред. проф. И. А. Бодуэна де Куртенэ. – Москва : ТЕРРА, 2000. – Т. 1 (А–З). – 912 с.
  7. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона : в 86 т. с иллюстр. и доп. мат-ми [Электронный ресурс] / под ред. проф. И. Е. Андреевского, К. К. Арсеньева и заслуж. проф. О. О. Петрушевского. – Санкт-Петербург, 1980–1907. – Режим доступа: <http://www.vehi.net/brokgauz/>.
  8. Элькинд П. С. Право обвиняемого на защиту в советском уголовном процессе (общие вопросы) / П. С. Элькинд // Вопросы защиты по уголовным делам : сб. статей / под ред. д. ю. н., проф. П. С. Элькинды. – Ленинград : Изд-во Ленинград. ун-та, 1967. – С. 7–44.
  9. Цыпкин А. Л. Право на защиту в советском уголовном процессе : монография / А. Л. Цыпкин. – Саратов, 1959. – 335 с.
  10. Варфоломеева Т. В. Организационные, процессуальные та криміналістичні проблеми захисту адвокатом прав підозрюваного, обвинуваченого, підсудного : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Т. В. Варфоломеева. – Київ : КУ ім. Т. Шевченка, 1994. – 39 с.
  11. Варфоломеева Т. В. Научно-практический комментарий к Закону Украины "Про адвокатуру" / Т. В. Варфоломеева // Законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність : зб. нормат. актів ; коментар / Академія адвокатури України. – Київ : Юрінком Інтер, 2003. – 432 с.
  12. Конституция (Основной Закон) Украинской Социалистической Советской Республики : от 10.03.1919 г. [Электронный ресурс] // Веб-сайт "Интернет-библиотека конституций Романа Пашкова". – Режим доступа: <http://worldconstitutions.ru/?p=571>.
  13. Конституция Украинской Социалистической Советской Республики : от 15.05.1929 г. [Электронный ресурс] // Веб-сайт "Интернет-библиотека конституций Романа Пашкова". – Режим доступа: <http://worldconstitutions.ru/?p=585>.
  14. Конституция Украинской ССР : от 30.01.1937 г. [Электронный ресурс] // Веб-сайт "Интернет-библиотека конституций Романа Пашкова". – Режим доступа: <http://worldconstitutions.ru/?p=587>.
  15. Конституция Украинской ССР : принята 20.04.1978 г. [Электронный ресурс] // Веб-сайт "Интернет-библиотека конституций Романа Пашкова". – Режим доступа: <http://worldconstitutions.ru/?p=573>.
  16. Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1922 года : утвержденный ВУ ЦИК 13 сентября 1922 г. – Харьков : НКЮ, 1922. – 60 с.
  17. Сборник "Уголовно-процессуальное законодательство СССР и Союзных республик" (основные законодательные акты) / под ред. Г. К. Большакова. – Москва : Госюриздат, 1957. – 507 с.
  18. Уголовно-процессуальный кодекс Украины от 28 декабря 1960 г. / под ред. С. Касович. – Киев : Политическая литература УССР, 1961. – 213 с.
  19. Уголовно-процессуальный кодекс Украинской ССР : Официальный текст с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.10.1984 г. – Киев : Политиздат Украины, 1984. – 317 с.
  20. Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України та до Положення про комісії в справах неповнолітніх Української РСР : Закон України від 23.12.1993 р. № 3787-XII [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3787-12>.
  21. Справа про право вільного вибору захисника : Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступа: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00/ed20120419>.
  22. Про застосування законодавства, яке забезпечує підозрюваному, обвинуваченому, підсудному право на захист : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.07.1995 р. № 10 (із відповідними змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0021700-98>.
  23. Кримінально-процесуальний кодекс України: Затверджений Законом від 28.12.1960 р. із відповідними змінами та доповненнями [Електронний ресурс] // Інформаційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступа: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.

24. Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 р. № 8. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-03>.
25. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова от 14.03.2003 г. № 122-XV (по состоянию на 27.03.2013 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3833.
26. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации : текст с изм. и доп. на 15 января 2013 г. – Москва : Эксмо, 2013. – 272 с.
27. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України 13.04.2012 р. реєстраційний номер 4651-VI [Електронний ресурс] // Інформаційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

Стаття надійшла до редакції 04.06.2015.

Смирнов Е. В. Понятие и сущность защиты в уголовном производстве

В статье комплексно исследуются понятие и сущность защиты в уголовном производстве. Установлена связь права на защиту и права на доступ к правосудию. Проведен сравнительный анализ отечественного законодательства с 1917 по 2012 гг. Предметом исследования стали Конституции УССР 1919, 1929, 1937, 1978 гг. и Украины 1996 г., а также соответствующие конституционные изменения в период 1984, 1993 и 2001 гг. Также проанализирована четкость регламентации самого права на защиту в исторической последовательности принятых уголовно-процессуальных кодексов УССР и современной Украины в 1922, 1927, 1960 и 2012 гг. Анализ отечественного законодательства позволил исследовать развитие права на защиту как в хронологии, так и по его сути.

Ключевые слова: защита, понятие защиты, сущность защиты, защитник, уголовный процесс.

Smyrnov E. The Concept and the Essence of Protection in Criminal Proceedings

The article explored concept and essence of protection in criminal proceedings. The author established the link between the right to protection and the right to access to justice. Article is devoted to comparative analysis of national legislation since 1917 to 2012. The subject of the research was the constitution of USSR in 1919, 1929, 1937, 1978 and Ukraine in 1996, and appropriate changes to the constitution in 1984, 1993 and 2001. Also analyzed in terms of sharpness regulation the right to protection taken in historical context the Criminal Procedural Code of the Ukrainian SSR and modern Ukraine, starting with 1922, 1927, 1960 and 2012. The author analyzes the national legislation, which allowed exploring the development the right to defense, as the chronology and by its very nature. During this research found inversely proportional relationship between individual requirements of the defender and the number of its rights to implement security features namely 1917-1922 included the least requirements to become a status of defender and in accordance with the smallest number of its rights, and in 2012 the most stringent requirements to become a lawyer and the largest number of existing rights to implement security features. The author proved that the characteristics of the constituent elements of the right to defense should be considered only comprehensively considering how to independently defend itself and use professional assistance of a lawyer of their rights. The author of the article proves the expediency to carry out the classification of the right to defense for the subject, the object, the number of stages in which it operates or the nature of itself for understand the essence of institute of defense. Also investigated the work of scientists who have become the main basis for further research. The author established the existence of dualism views of scientists to determine the right to defense.

Key words: protection, defense, concept of protection, essence of protection, defender, criminal procedure.